

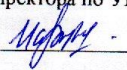
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение средняя общеобразовательная школа
с. Арыскан муниципального района Улуг-Хемский кожуун Республики Тыва
668216, Республики Тыва, Улуг-Хемский район, п. Арыскан, улица Гагарина, д. 29

РАССМОТРЕНО
на педагогическом совете

Протокол №1

от "30" августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора по УВР

Наважап А.М.

Протокол №1

от "31" августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО
директор школы

Хаялдай В.В.

Приказ №1/12

от "01" сентября 2023 г.

Рабочая программа
учебного предмета «Литературлуг номчулга»

(Л.С.Кара-оол)

для 2 класса
на 2022-2023 учебный год

Ступень обучения: начальное общее образование- 2 класс

Уровень общего образования: базовый

Срок реализации: 2023-2024 учебный год

Количество часов : в неделю – 2 ч, в год 68 ч.

Программа разработана на основе федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования. Министерство образования и науки Республики Тыва

Составитель:
Хертек Урана Уран-ооловна
учитель начальных классов

с.Арыскан- 2023г.

**Эге школаның 2-ги клазынга «Литературлуг номчулга» эртемининг
ажылчын программазы.**

Тайылбыр бижик.

Эге школага «Литературлуг номчулга» деп эртем оореникчини чогаалга чангыс аай болгаш узуктелиишкин чок ооредиринин бир кезээ болур.

Эге класс оореникчилеринин ук эртемни ооренип тура, амыдыралчы дуржулгазы байлак эвес болганындан чечен чогаалды состун уран чуулу деп шингээдип алыры онзагай.

Баштайгы уе-чадада уругларнын чедиишкинниг ооренир болгаш сайзыраарынын кол байдалын чедип алыры - биле номчуттунар чанчылын хевирлээри чугула. Оон ужун номчулгага сундулуг уругну белеткээринин элээн каш угланыышкыннары бар: тыва чечен чогаалдын созуглелдерин номчуур чанчылдарын хевирлээр болгаш сайзырадыры; чечен чогаалдын эн бодуун билиглери-билеуругларны чепсеглээри; долгандыр турар хурээлел, мозу-шынар база эстетиктиг унелелдер дугайында билиин хевирлээри.

«Литературлуг номчулга» деп эртемнин ниити характеристиказы.

«Литературлуг номчулга» кичээлдеринин оске эртемнерге бодаарга, бир тускай чуулу – кичээл бурузунге чогаалдын жанр болгаш утказындан хамаарылга чок оореникчилеринин дыл-домаа база ниити кижизидилгезинче кичээнгейни угландыраы: созуглел бурузун уругнун аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырындан ангыда, мозу-будуш талазы-биле шынарларын хевирлээр сорулгалыг ажыглаар.

Ук эртемни ооренип тура, эртемнер болгаш культуралар аразында харылзааны тургузар, ынчангаш орус база оске чоннарнын аас чогаалы, чечен чогаалы, хурээлел, уран чурулга, куш-ажыл кичээлдери-биле холбаары кордунуп турар.

Эге школага «Торээн чугаа» деп эртемни ооредиринин **кол сорулгазы** – торээн дылынга медреселдиг, шын база аянынг номчуп билир кылдыр чанчыктырарда, тыва дылында бижиттинген ооредилге, эртем-нептеренгей база чечен чогаал созуглелдеринин утказын шингээдип, угаан бодаар чанчылдарын оттуруп сайзыратпышаан, бот-номчулга дуржулгазынга даянып, номчукчу болур бурун эргезин хевирлээр.

Ук сорулганы боттандыраы-биле дараазында **айтырыгларны** шиитпирлээр:

- торээн дылынга чугаа ажыл-чорудулгазынын бугу хевирлерин (дыннаары, номчууру, чугаалаары, бижири) сайзыратпышаан, оске кижилер-биле харылзаа тудуп билир кылдыр чанчыктырар;
- тыва чечен состу эстетиктиг шингээдип алырынга белеткеп, торээн дылынга номчуттунар сонургалын оттуруп сайзырадыр;
- тыва чечен чогаалдын созуглелдери-биле ажылдап билир кылдыр чепсеглээр сорулгалыг эге практиктиг билиглерни бээр;
- чангыс ол-ла темага бижиттинген тыва болгаш оске-даа чоннарнын чогаалдарын деннеп, домей болгаш ылгалдыг чуулдерин тодарадып билир кылдыр чанчыктырар;
- уругларнын номчаан чогаалдарынга даянып, оларнын мозу-будужун хевирлеп тура, *эки-багай*, *буянынг-бак* деп чуулдер дугайында билиглерин сайзырадыр, торээн чону база оске аймак кижилер чурттап турар чурту дээш чоргааралын оттуруп, Тыва болгаш Россиянын чоннарынын культура база чечен чогаалын хундулеп билир кылдыр кижизитпишаан, оореникчинин мозу-эстетиктиг дуржулгазын байыдар.

«Литературлуг номчулга» деп эртемни ооредиринин кол угланыышкыннары.

«Торээн чугаа» деп эртемни эге школанын 2-4 класстарынга ооредирин барымдаалаан 2 кол угланыышкын бар:

1. чугаа болгаш номчулга ажыл-чорудулгазынын хевирлери;

2. уругларнын номчукчу ажыл-чорудулгазы.

Чугаа болгаш номчулга ажыл-чорудулгазынын хевирлери

Чугаа болгаш номчулга ажыл-чорудулгазынын хевирлери деп кезээнде тыва дыл болгаш торээн чугаа кичээлдеринге ажыглаттынып турар хевирлернин ооредилгеге кол ужур-утказын илереткен:

Дыннаары (аудирование) Чечен чогаалдын янзы-буру жанрларын дыннап тургаш, шингээдири. Дыннаан чогаалынын кол утказын билири, кол болуушкуннарны айтып билири, болуушкуннун сайзырап келгенин дес-дараалаштыары; чогаалдын кол утказы; дыннаан чогаалында логиктиг харылзааларны тургузары. Дыннаан чогаалынга хамаарыштыр сеткил-сагыш хайныышкынныг бодалды илередири.

Номчууру. Хемчээли болгаш жанрынын аайы-биле таарымчалыг чогаалдарны медреселдиг номчууру. Номчулганын сорулгазын угап билири.

Номчуурунун аргазы: будун состеп номчуур. Шын номчууру: чогаал номчулгазынын негелделерин сагывышаан, танывазы созуглелди чазыг чок номчууру. **Номчуурунун дургени:** созуглелдин утказын медреселдиг, илдик чок номчуур темпини уругга тургузары. Номчуурунун дургенин чоорту улгаттыары. Сорулгазын барымдаалап, **номчуурунун хевирин** шилири: быткыр азы иштинде номчууру. **Аянын номчулга:** созуглелдин утказынга дууштур орфоэпиянын база интонациянын негелделерин сагып, аянын номчууру. Эге школага аянын номчулгага алган билиглери кол ниити болгаш ортумак долу школаларга чечен чогаалды шингээди алырынга улуг ужур-дузалыг.

«Чугаалаары» болгаш «Бижири» деп кезектер аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынга дузалаар.

Чугаалаары (аас чугаанын культуразы). **Монолог** – аас-биле чугаа илередиринин хевир. Чугаанын хевирлери: тоожуушкун, тодарадып чугаалаары, угап бодаары. Монологка чугаанын уран-чечен аргаларын ажыглаары (синоним, антоним, деннелге, эпитет). Улуг эвес монолог чугааны тургузары: чогаал дугайында бодунун бодалы; план аайы-биле созуглелди аас-биле чугаалаары; угап бодаан болгаштодараткан элементилерни ажыглап, тоожаан аянын аас-биле чогаадыг тургузары. Орус болгаш торээн чогаалында маадырларны деннээри (портрети, ажыл-херектери). Шурук чогаалынын уран номчулгазы (шээжи-биле номчулга).

Диалог чугаа, оон онзагайлары. Чугаалажып турар кижинин дыннап база унелеп билири. Оске бодалды узе кирбейн дыннааш, бузуренчиг болгаш барымдаалыг харыыны бээри. Оске культуранын толээлекчизи-биле чугаалажып тургаш, чугаа этикединин домей болгаш ылгалдыг чуулдерин сагып, чугаалажып билири. Чогаалды сайгарып турда, диалогка киржири. Дыннаан (номчаан) чуулунге бодунун хамаарылгазын илередири: бодалын созуглелди ажыглап тургаш, бадыткаары. Айтырыг салып билири, номчаан чуулунун утказынга хамаарыштыр айтырыгларга харыылап билири. Созуглелди кезектерге чарып, план тургузары. Созуглелди эдерти чугаалаары: кыска, долу, шилилгелиг.

Бижири (бижимел чугаанын культуразы). Бижимел чугаанын негелделери. Бижимел чугаанын утказынын айыткан темазынга дуушкээ. Чогаалга хамаарыштыр берген айтырыглар аайы-биле кыска бижимел чугаа тургузары. Чоорту эдертиглер, кыска чогаадыглар бижири.

Ооредилге болгаш эртем-нептеренгей созуглелдер-биле ажыл. Оон дугайында ниити билиг. Торээн дылынга ооредилге болгаш эртем-нептеренгей созуглелдерни шингээди алыры. Созуглелдернин кол утказын, дылынын уран-чечен аргаларын илередири. Созуглелди уран-чечен кезектерге чарып, кезек бурузунун темазын тодараткаш, ат бээри. Созуглелде кол состерни ангылаары, созуглелди катап тургузар ажылдын планын тургузары. Тыва дылдын состери, сос каттыжыышкыннары болгаш домактарын орус дылче очулдуруп билири.

Чечен чогаалдын созуглелдери-биле ажыл. Чечен чогаалдын созуглелин оске хевирлеринден ылгап билири. Созуглелдин адынын утказы-биле дугжуп турарын тодарадып билири. Аянның номчурунун бугу аргаларын ажыглап, чечен чогаалдын созуглелинин утказын эдерти чугаалаары. Жанрын, кол утказын, сюжедин, композициязынын элементилерин тодарадыры. Созуглелди уткалыг кезектерге чарып, темазын тодараткаш, кол состери болгаш уран овор-хевирлерин тодарадыры. Маадырларнын характеристиказын кылган ажыл-херектеринге, оске маадырларнын чугаазы азы авторнун характеристиказынга даянып, тургузуп билири, оларнын мозу-будуш талазы-биле шынарларын тодарадып билири. Маадырларнын кылган херектерин чылдагааннарын унелеп билири болгаш бодунун хамаарылгазын илередири. Персонажтын характеристиказын тургузарда, портрет, интерьернин ужур-утказы. Маадырларнын ажыл-херектерин чугаалап турар чуулдери-биле деннээри. Персонажтын чугаазы база авторнун созу. Созуглелде уран-чечен аргаларны тодарадып билири, оларнын кандыг сорулгалыг ажыглаттынганын тодарадыры. Бойдус чурумалы, оон чечен чугаанын созуглелинге ужур-утказы. Домей темалыг торээн чогаалынын созуглелин орус чогаалдын созуглели-биле деннеп, оларнын домей база ылгалдыг чуулдерин, дылынын уран аргаларын деннээри. Созуглелге таарыштыр чураан чуруктарга чугаа тургузары.

Чечен чогаалдын билиглери. Чечен чогаалдын улегерлерин номчуп, сайгарып турда, таваржы берген литературлуг билиглери оореникчилерге тайылбырлаары. Проза болгаш шулук чогаалы, оларны ылгап билири. башкынын удуртулгазы-биле созуглелден дараазында литературлуг билиглери тып билири: уран овор-хевир, жанр. Сюжет, тема, композиция, кол утказы, кол бодалы, персонаж. портрет, бойдус чурумалы, интерьер, синоним. антоним, эпитет, деннелге, гипербола, диригжидилге, ритм, рифма. Очулга.

Оореникчилернин ажыл-чорудулгазынын хевирлери. Аянның номчулга. Роль аайы-биле номчулга. Узундуну ойнап коргузери. Номчаан чогаалынга даянып, бодунун созуглелин тургузары. Сос-биле чурулга. Эдертиг. Кыска чогаалдыг. Тыва дылдан орус дылче, орус дылдан тыва дылче очулдуары. Тыва-орус чоннарнын аас чогаалында домей тывызыктар, улегер домактар, чечен состернин чижектерин тывары. Бодунун тоолдары, улегер домактарын чогаадып тургузары. Тыва-орус чогаалдарны деннеп, оларда домей болгаш ылгалдыг чуулдерни тодарадыры.

Библиографтыг культура. Сумелээн данзыдан херек номун шилип билири. Номнун авторун, каасталгазын кылган чурукчун айтып, допчузу база номнун утказынын дугайында кыска тайылбырын (аннотация) тып билири. Номда чуруктарны чогаалдын тодаргай эпизоду-биле холбап билир

«Торээн чугаа» деп эртемге сайгарар созуглелдернин кол темалары. «Торээн чугаа» номун тургузуп тургаш, темаларны берип кааны езугаар ооредири албан эвес, авторлар боттарынын сумелерин кирип, оскертип болур.

Тыва улустун аас чогаалы. Орус база оске чоннарнын аас чогаалы. Тоолдар. Тоолчургу болгаш тоолчургу тогу чугаалар. Тывызыктар, дурген-чугаалар, узун тыныш, когудуглер, улегер домактар, улустун ырлары, оюн удээн чугаалар дээш о.о. Авторлуг тоолдар.

Темалыг болуктер: Тыва дылым. Ооренип оорен. Чылдын улери. Киж-бойдустун толугу. Бистин бичии оннукутивис. Тоогу билбес – тоорээр, торел билбес – турээр. Кайгамчыктыг чашкы уем. Ажылга ынактын алдары бедик. Тыва-кайгамчыктыг оран. Тыва чоннун чаагай чанчылдары болгаш ужурлары. Байырланчыг байырлалдар.

2. Уругларнын номчукчу ажыл – чорудулгазы.

«Уругларнын номчукчу ажыл-чорудулгазы» деп кезээнге оореникчилернин номчуур чогаалдарынын шилилге принциптерин боттандырат. Оларнын иштинде кол принцип – сонургал, дыл, тема база кодурген айтырыгларынын аайы-биле билдингир болуру. Эге школанын оореникчилеринин номчуур ужурлуг чогаалдарын тодарадып тура, жанр аайы-

биле чуул-буру болгаш кижизидикчи ужур-уткалыг болурун сагаан. Тыва болгаш орус уруглар чогаалынын алдын фондузун тургузуп турар чогаалдарны кириген.

«Литературлуг номчулга» деп эртемнин ооредилге планында туржу.

1 неделяда – 2 шак.

Чылда – 68 шак.

2-ги класстын оореникчилеринин тыва дылда программаны билип алганынын планнаттыгган түннелдери. (УУД)

Мозу-шынарында, аажы-чанында (личностуг) хевирлеттинген турар билиглери:

-Торээн дылывыс харылзажырынын база мээ –медереливистин шынарын коргузеринин кол чепсээ;

- Торээн дыл национал культуравыстын кол болуушкуну;

-Сагыш-сеткилди,бодалдарны илерединге дылдын бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чоптук ажыглап билири.;

- Торээн дылын улаштыр оорениринге сонургалын оттурары;

- Аас болгаш бижимел чугаага дылдын уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.

-Торээн дылын сайзырадырынга. Ону кадагалап арттырадынга оореникчинин бот киржилгези;

- Аас чугаага дылдын уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландырады.

2-ги класстын оореникчилеринин (личностуг) хевирлеттинген турар ужурулуг мозу -шынары:

- долгандыр турар бойдука хумагалыг, камныг, ынак болуру;

- езу-чурумга чагырткан, ужу-дурумну сагып билир кижизиг мозу – шынарлыг бооп хевирлеттинген турар;

2-ги класстын оореникчилеринин билиинин предметтиг хевирлеттинген турары:

-Ытыкыр, сымыранып, иштинде созуглелди бодунун билип алыр шаа-биле дурген номчууру.

-Созуглелдин хевирлерин литературлуг негелделерге дууштур (шын адалга, бижик демдектерин, логиктиг ударениени сагып) номчууру.

-Созуглелдин адынга болгаш бердинген чуруктарынга даянып, оон утказын баш удур даап бодаары.

-Номчаан чуулунун кол состеринге даянып , утказын бодунун созу-биле дамчыдып билири.

-Болуушкуннарнын болуп турар аайы-биле дес-дараалашкаан сагып чугаалаары.

-Созуглелди кезектерге утказынын аайы-биле чарып, башкынын дузазы-биле бодун болгаш нарын план тургузуп, кезек бурузунге база будун созуглелге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири.

- Номчаан чуулун долuzu-биле, кысказы-биле, шилилгелиг, диалогтарны медээ домактары-биле солуп, чувелернин омур-хевирин деннеп, чугаалап билири.

-Номчуур номунун титулдуг арынын, аннотациязын, эге база туннел созунге даяныры.

-Хереглээн номун алфавиттиг каталогтан тып, библиотекада бар номнарны ажыглап ооренири.

-Справочниктер, энциклопедиялар, уругларга хамаарышкан журналдарны ажыглап билири база кыска аннотацияларны сумелээн номнарга тургузары.

- Номчаан материалында кол маадырларнын мозу-шынарларын кижинин алдынар ужурлуг дурумнери-биле деннээри.

2-ги класстын оореникчилеринин предметтиг хевирлеттинген турар үжүрлүг билиглери:

-Номчаан чуулунге хамаарыштыр бодунун бодалдарын илередип билири, ону аас болгаш бижимел-биле дамчыдып билири.

-Созуглелдин эстетиктиг болгаш мозу-шынарга хамаарыштыр унелиг талаларын бодунун билип турар аайы-биле илередип билири.

Чугаа чорудулгазы болгаш медээлер-биле ажыл (метапредметтиг).

2-ги класстын оореникчилеринин чугаа чорудулгазынын болгаш медээлер-биле ажылдаарынын (метапредметтиг) хевирлеттинген турары:

- утка болгаш дыл-домаанын талазы-биле чедингир созуглелди ун доктаашкыны, интонация болгаш номчулганын дургенин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру;

- таныш эвес созуглелди номчуурунун дургени 1 минутада 55-60 хире сос;

- чогаалдын адынга болгаш анаа хамаарыштыр чураан чуруктарга даянып алгаш, чогаалдын кол утказын тодарадып билири;

- чогаалдын темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (узундулерни, абзацтарны) дынналдыр номчууру, доктаадып алыры;

а) Хүн бүрүдө кылыр ажылдар (регулятивтиг).

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- ооренип турар эртемнин тема, болук аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;

- башкынын удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны кууседип ооренири;

-бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш бодунун, эштериниң ажылын унелеп билиринге ооренири;

- бодунун кылыр ужурлуг ажылын планнап билири; салып алган сорулгаларын езугаар ажылын кылып билири;

Оореникчилерге хевирлеттинери:

- башкы-биле демниг ажылдажышкын уезинде чечен чогаалды ооренип шингээди алырда чаа-чаа сорулгаларны салып билири;

- кылып турар ажылдарын ажыл уезинде болгаш ажыл соонда шын азы шын эвес кылып турарын боду сайгарып, шинчилеп билири;

- номчулга талазы –биле бодунун ажылын планнап билири.

б) 2-ги класстын оореникчилеринин эртемге сонуггалын ханылыдыры-биле чоруттунган ажылдарнын туннелинде (познавательный)

Оореникчилерге хевирлеттинген турары:

- ооредилге даалгаларын кууседип турар уеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;
-бодунун назы-харынга дууштур янзы-буру словарьларга, справочниктерга даянып билири;

-дылдын негелдерин кууседирде янзы-буру схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири ;

-белен таблицаларны,схемаларны, созуглелдерни немээри;

Оореникчилерге хевирлеттинери:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;
- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медеделдиг-биле тургузуп билири;
- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып дамчыдып билири;
- алган медээлерни сайгарып, критикалап билири;

В) 2-ги класстын оореникчилеринин бот-боттарынын аразында харылзажырынга хамаарыштыр хевирлеттинген турар билиглери (коммуникативтиг):

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;
- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чанчыгары;
- билдинмес чуулдеринге айтырыгларны салып билири;
- коммуникативтиг сорулгаларны шийтпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары;
- болукке ажылдап ооренири; бодунун бодалындан ангыда эжинин узел-бодалын база дыннап, унелеп билири;
- туннел ундурерде бодунун бодалын тайылбырлап билири болгаш эш-ооруннун узел-бодалы- биле деннештирип билири;

Оореникчилернин харылзажырынга хамаарыштыр билиглеринин хевирлеттинери:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыннакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;
- удур-дедир хыналда уезинде бот-боттарынга дузаны уезинде чедирип билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шийтпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары;
- болук-биле ажыл уезинде чогуур айтырыгларны салып билири.

«Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы» деп болук

Планнатынган туннел:

- ангы-ангы созуглелдерни ыткыр дынзыг аянынг номчулга, иштинде номчулга болгаш дыннап турар уеде уткаларын шын медеделдиг билип алыры; оларнын онзагай шынарларын (уран-чечен, эртем-популярлыг, тайылбырнын), созуглелдернин кол уткаларын болгаш кол маадырларын; утка аайы-биле айтырыгларга харыылап билири; болуушкуннарнын чурумун тодарадып билири; номчаан азы дыннаан ооредиглиг, эртем-популярлыг болгаш уран-чечен созуглелдерге айтырыгларны салып билири.

Программанын кол кезээ.

2-ги класска «Литературлуг номчулга» деп эртемге албан ооредир чогаалдар.

Улустун аас чогаалы. Тоолдар. Дилги биле Ала-Сааскан. Инек-Сокпа. Хунажык анай. Чаан биле Куске. Ийи куске. Бора-Шиижек.

Авторлуг тоолдар. С.С. сурун-оол «Байлан», К-Э. Кудажы «Дилгижек», А.С. Шоюн «Селбер Койгунак»

Улустун аас чогаалынын биче жанрлары. Тывызыктар: тывызык деп чул? Тывары, догааштырыы, адажыры. Когудуглер. Оюн удээн чугаалар: «Матпаадыр». Уругларнын ырлары.

Оске чоннарнын аас чогаалы. Эн эки белек (узбек тоол). Уш угбашкы (татар тоол)

Тыва чогаалчыларнын уругларга чогаалдары:

С.А. Сарыг-оол – Ном, Чаагай час, Оореникчээ, Бистин малывыс: Анай, Кулун, Бызаа, Бодаган, Халбынмай.

С.Б.Пюрбю – Час келди.

О.К.Саган-оол – Анчынын чугаазы

Б.Д. Ховенмей – Куску хову

Л.Б. Чадамба – Арыг-шевер, Кым-дыр мен?, Март сези.

С.С. Сурун-оол – Диин оглу, Элик.

Ю.Ш. Кюнзегеш – Узер хуна, Койгунак.

О.О. сувакпит – Тывар сен бе? Шиижек оглу, Айбаангы.

К-Э. Кудажы – Анайжыгаш; Ногаан, кок болгаш кызыл карандаштар.

Е. Т. Танова – Кышкы ыржыгаш; Хоокуй хокпештер ужун мегелепкеним.

Э.Д. Кечил-оол – Чечектерим.

Ч.К. Кара-Куске – Арыг – силиг, чараш бижиир; Анайларым.

Ч.Д. Ондар – Харжыгаш; Чаа чылдын йорээли.

К.И. Ондар – Ужук дою; Ойнап чору.

А.С. шоюн – Тып корунерем, уруглар?

Орус чогаалчыларнын уругларга чогаалдарынын очулгалары.

А.С. Пушкин – Кушчугаш

И.А. Крылов – Куу, рак болгаш шортан.

М.М. Пришвин – Чараа-чечен; Дилгинин чеми.

Л.Н.Толстой – Адазы болгаш оолдары.

С.Я. Маршак – Календарьнын бирги арны; Школачы билип алзын.

К.И. Чуковский – Чунар херек; Ыылааш сээк.

А.П. Гайдар – Тимур болгаш оон командазы;

Н.Н. Носов – Былчак хавактыг Федя.

С.В. Михалков – Чаа чылда

В.В. Бианки – Уш час; Ыяштарнын байырлалы; Сыйтылаа куске.

Г.А. Скребницкий – Кус; Коданнын аян-чоруу.

С. А. Баруздин – Берге бодалга.

№	Темаларнын допчулалы	Ниити шагы
1	Экии, литературлуг номчулга!	2 ш
2	Ооренип оорен	4 ш
3	Чылдын уелери. Тодуг-догаа кузумейни	3ш
4	Улустун аас чогаалы. Тоолдар.	10 ш
5	Тос чузун малымайны	5 ш
6	Бистин бичии оннуктеривис	5ш.
7	Чылдын уелери. Аккыр харлыг кыжым.	5 ш
8	Арыг-шевер - кадыкшылдын ундезини	3ш
9	Улустун аас чогаалынын биче хевирлери	5 ш
10	Тоогу болгаш тоолчургу чугаалар	2 ш
11	Улус аразындан ие караа чымчак	3 ш
12	Чылдын уелери.Хоглуг чазым	4ш
13	Эштигде –хоглуг, эптигде –куштуг.	3 ш.
14	Ойнаксанчыг оюннарым	3ш
15	Кижиге болуру чажындан	2 ш
16	Оске чоннарнын аас чогаалы	2 ш
17	Чонум чаагай езу-чанчылдары	2 ш
18	Чылдын уелери. Чараш чайым.	5 ш
	Шупту	68 ш

Эге школанын доозукчузунун билиинге негелделер.

Эге ниити ооредилге черинин доозукчузу «Литературлуг номчулга» деп эртемни ооренген туннелинде:

- Бодунун моон сонгаар сайзыраарынга база оске эртемнерни чедишкинниг шингээдип алырынга номчулганын ужур-дузазын медресе билген турар болгаш узуктел чок номчулга долгандыр турар хурээлелди, делегейни база бодун билип алырынга чугула арга деп чуулду шингээдип алган турар ужурлуг;
- Чечен чогаалды буруну - биле унелеп хулээвишаан, номчаан чуулунге хамаарыштыр сеткил-сагыш хайныышкынныг харыыны берип, бодунун бодалын илередип, чугаалажып турар кижизинин бодалын хундулеп билер кылдыр ооренген турар;
- Россиянын оске чоннарынын культура-тоогулуг байлаа база кижиге торелгетеннинулегерлери-биле, ол ышкаш тыва, орус классиктиг уруглар чогаалчыларынын чогаалдары-биле таныжар аргалыг болур. Чогаалдарнын дузазы-биле «эки», «багай», «чоптуг чорук», «шынчы чорук», «харыысалга», «алыс кузел», «човаачал», «дузааргак», «кээргээчел» деп этиктиг билиглерни угаап, сагыш-сеткил база мозу-будуш талазы-биле унелелдери хевирлеттинген турар ужурлуг;
- Амыдыралынга торел. ог-буле, кожа-хелбээ база эп-найыралдыг харылзааларнын чугулазын билип эгелээр болгаш «найырал», «бот-боттарын билчири», «бот-боттарынга дузалажыры», «хундулел», «ынакшыл», «торелзирек» болурунун дугайында билиглерни угаап бодаар аргалыг болур. Ол ышкаш бодунун уе чергези база улуг кижилер-биле харылзаа тударынын негелделери болгаш аргалары-билетаныжып, бодунун болгаш чогаалдын маадырларынын ажыл-херектерин деннеп коор билиглери хевирлеттинер;
- Чечен чогаалды уран чуулдун онзагай хевири деп шингээдип, ону уран чуулдун оске хевирлери-биле деннеп ооренип алган турар;

- Ооредилге база эртем-нептеренгей литература - биле ажылдаар эге билиглерни алып болгаш практиктиг ажылынга херек медээни тып болгаш ажыглап билир кылдыр ооренип алган турар.

Чугаанын хевирлери болгаш номчукчу ажыл чорудулгазынга хамаарыштыр негелделер:

Эге школанын доозукчузунун ооренип алган турар ужурлуг чуулдери:

- номчулганын сорулгаларын билген турар;
- созуглелдин янзы-буру хевирлеринин утказын медреселдиг хулээп алыры, оларнын тускай хевирлерин тодарадыры, чогаалдын кол бодалы болгаш маадырларын тодарадыры, чогаалдын утказынын аайы-биле айтырыгларга харыылаары, болуушкуннарнын дес-дараалаашкаан тодарадыры, дыннаан азы номчаан ооредилге, эртем-нептеренгей база чечен чогаал созуглелинге айтырыгларны салыры;
- чогаалдын созуглелинге азы берген темага даянып, бодунун бодалын улуг эвес хемчээлдиг монолог чугаа хевирлиг тургузары;
- чугаа этикединин дурумнерин сагып, янзы-буру ооредилге болгаш амыдыралдын байдалдарынга диалог чорудары, номчаан азы дыннаан чогаалын сайгарып турда, диалог чугаага киржири;
- сос-биле ажылдаары;
- номчаан чуулунун утказын билип турар кылдыр темпилиг номчуур;
- хемчээли назы-хар, клазынга дугжуп турар чогаалдарны медреселдиг болгаш аянынг номчуур;
- номчаан чогаалынын мозу-шынар талазы-биле утказын тодарадып, маадырларнын аажы-чанынын алыс ужурун сайгарып, боду туннелдерни кылыр, маадырларнын ажыл-херектерин мозу-шынарнын унелелдери-биле дензигуурлээр;
- янзы-буру хевирнин созуглелдерин сайгарары-биле бодун аргаларны ажыглаар: чогаалдын кол бодалын тодарадыр болгаш чылдагаан харылзааларын тодарадыр; созуглелди кезектерге чарып, ат бээр; бодун план тургузар; авторнун маадырга, болуп турар болуушкуннарга хамаарылгазын тодарадыры-биле ажыглаан уран аргаларын тывар;
- эртем-нептеренгей, ооредиглиг база чечен чогаал созуглелинин онзагайын барымдаалап, номчаан азы дыннаан чуулунун утказын дамчыдар; созуглелдин утказын катаптап чугаалаары;
- номчаан чуулун демниг сайгарар, созуглелге азы бодунун дуржулгазынга даянып, бодалын бадыткаар;
- чогаалдын адын азы допчусун коргеш, номнун дугайында билип алыры, берген темага библиотекадан херек номну дууштур шилип тывар;
- берген улегерге даянып, чечен чогаалдын кыска аннотациязын тургузар;
- алфавиттиг каталогту база назы-харынга дуушкен словарьлар болгаш тайылбыр литератураны боду ажыглаа.

Эге школанын доозукчузу дараазында чуулдерге ооренип алып аргаларлыг болур:

- чечен чогаалды уран чуулдун хевирин деп шингээди алып;
- чечен чогаал созуглелинин эстетиктиг болгаш мозу-шынарлыг унелелдерин угап сайгарбышаан, бодунун бодунун бодалын чугаалап билер;
- номчулганын сорулгазын барымдаалап, оон хевирин бодамчалыг шилип алып;

- чогаалдын маадырынга болгаш ажыл-херектеринге хамаарыштыр бодунун хамаарылгазын илеретпишаан, авторнун туружун тодарадыр;
- бодунун бодалын созуглелге даянып, бадыйткап болгаш шынзыдып ;
- бижимел чугаанын хевирлерин практикага ажыглап билир (тоожуушкун – улегерге даянып, созуглелди тургузары; угаап бодаары – айтырыгга бижимел харыы бээри; тодарадып бижири – маадырга характеристика бээри);
- номчаан номунга унелел бижиир;
- темалыг каталог-биле ажылдаар;
- уругларга ундурген солун-сеткуул-биле ажылдаар.

Чогаадыкчы ажыл-чорудулга.

Эге школанын доозукчузу дараазында чуулдерге ооренип алыр:

- чечен чогаалды рольдар аайы-биле номчуур;
- созуглел-биле ажылдаарынын янзы-буру аргаларын ажыглаар;
- чечен чогаалга, чурукчуларнын ажылдарынын репродукцияларынга, чогаалга чураан чуруктарга азы хууда дуржулгазынга даянып, бодунун созуглелин тургузар.

Эге школанын доозукчузу дараазында чуулдерге ооренип алыр аргаларлыг болур:

- созуглелдин утказын чогаадыкчы езу-биле дамчыдып чугаалаар (маадырнын азы авторнун адындан);
- кандыг-бир чогаалга чуруктар чуруур, диафильмнер кылыр;
- чогаалга инсценировка, сценарий азы проект тургузар болуктерге ажылдаар;
- эдертиг бижииринин аргаларын шингээдип алыр.

Чечен чогаал билиглери.

Эге школанын доозукчузу дараазында чуулдерге ооренип алыр:

- ийи-уш чугула демдектерин онзалап корбушаан, янзы-буру созуглелдернин бодуун сайгарылгазын деннеп тургаш, кылып ооренир;
- калбак чогаалдын созуглелин шулук чогаалынын созуглелинден ылгап билир;
- аас чогаалынын жанрларынын онзагайларын танып билир.

Эге школанын доозукчузу дараазында чуулдерге ооренип алыр аргаларлыг болур:

- чогаал дугайында билиглерни база уран аргаларны ажыглап тургаш, янзы-буру созуглелдернин бодуун сайгарылгазын кылып ооренир;
- чечен чогаалдын автору болгаш маадырынын туружун тодарадып билир;
- кандыг-бир авторлуг созуглелдин улегеринге даянып, шулук азы калбак чогаалдын бир хевирин шенеп бижиир.

«Литературлуг номчулга» деп эртемнин ажыглаан литературазы:

1. Л.С. Кара-оол «Литературлуг номчулга» 2 класс. Кызыл 2020.
3. Е.Т.Танова. «Класстан дашкаар номчулга ному». 2 класс. Кызыл – 2002ч.

«Литературлуг номчулга» кичээлинин календарь-тематиктиг планнаашкыны»
Неделяда -2 шак,чылда-68 шак

№	Раздели, Темалары	Ниити шагы	Ай,хуну	
			по пл.	факт.
1	Экии, Литературлуг номчулга	2		
	С. Маршак. Календарьнын бирги хуну С.Сарыг-оол. Ном	1	05.09	
2	К.Ондар. Ужук дою	1	09.09	
	Ооренип оорен (4ш)			
3	Ч. Кара-Куске. Арыг-силиг, чараш бижиир С.Сарыг-оол. Оореникчээ	1	12.09	
4	С. Маршак. Школачы билип алзын К-Э. кудажи. Ногаан, кок болгаш кызыл карандаштар	1	16.09	
5	С. Баруздин. Берге бодалга	1	19.09	
6	Проект «Эртем чокта – эртен база дун»	1	23.09	
	Чылдын уелери. Тодуг-догаа кузумейни (3ш)			
7	Б.Ховенмей. Куску хову Г.Скребицкийни-биле. Кус	1	26.09	
8	В..Бианки. Сыйтылыы Куске	1	30.09	
9	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Кус»	1	03.10	
	Улустун аас чогаалы. Тоолдар (10ш)			
10	Тыва улустун тоолу . Дилги биле Ала-Сааскан	1	07.10	
11	Тыва улустун тоолу. Инек-Сокпа	1	10.10	
12	Тыва улустун тоолу. Хунажык анай	1	14.10	
13	Тыва улустун тоолу. Чаан биле Куске	1	17.10	
14	Тыва улустун тоолу. Ийи куске	1	21.10	
15	С. Бурбу. Бора-Шиижек	1	23.10	
16	А. Шоюн. Селбер Койгунак	1	07.11	

17	К. Чуковский. Ыылааш-Сээк	1	11.11	
18	Г.Скребицкийни-биле. Коданнын аян-чоруу	1	14.11	
19	Проект. «Тоолдар»	1	18.11	
Тос чузун малымайны (5ш)				
20	С. Сарыг-оол. Бызаа С. Сарыг-оол. Бодаган	1	21.11	
21	С. Сарыг-оол. Кулун. С. Сарыг-оол. Халбынмай	1	25.11	
22	С. Сарыг-оол. Анай. К-Э. Кудажы. Анайжыгаш Ч. Кара-Куске. Анайларым	1	28.11	
23	Ю.Кюнзегеш. Узер хуна	1	02.12	
24	Проект. «Тос чузун малымайны»	1	05.12	
Бистин бичии оннуктеривис (5ш)				
25	Ю.Кюнзегеш. Койгунак. А. Пушкин. Кушкаш	1	09.12	
26	О. Сувакпит. Шиижек оглу	1	12.12	
27	М. Пришвинни-биле. Чараа-чечен	1	16.11	
28	М. Пришвинни-биле. Дилгинин чеми.	1	19.12	
29	Проект. «Бистин бичии оннуктеривис»	1	23.12	
Чылдын уелери. Аккыр харлыг кыжым (5ш)				
30	Е. Танова. Кышкы ыржыгаш К. Ондар. Харжыгаш	1	26.12	
31	Ч. Ондар. Чаа чылдын йорээли	1	30.12	
32	С. Михалков. Чаа чылда	1	09.01	
33	Класстан дашкаар номчулга	1	13.01	
34	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Кыжын»	1	16.01	
Арыг-шевер – кадыкшылдын ундезини (3ш)				
35	Л. Чадамба. Арыг-шевер	1	19.01	
36	К. Чуковский. Чунар херек	1	23.01	
37	Н. Носов. Былчак хавактыг Федя	1	27.01	
Улустун аас чогаалынын биче хевирлери (5ш)				
38	Тывызыктажырынын дуруму	1	30.01	

39	А. Шоюн. Тып корунерем, уруглар	1	03.02	
40	О. Сувакпит. Тывар сен бе? Л. Чадамба . Кым-дыр мен?	1	06.02	
41	Когудуглер. Уругларнын ырылары	1	10.01	
42	Проект. «Тывызыктар болгаш улегер домактарда саннар»	1	13.02	
	Тоогу болгаш тоолчургу чугаалар (2ш)		17.02	
43	Тоогу чугаа . мечи сылдыс	1	20.02	
44	Тоолчургу чугаа. Инек буурээ	1	24.02	
	Улус аразындан ие караа чымчак (3ш)			
45	Л. Чадамба . Март сези	1	27.02	
46	А. Даржай . Ава	1	02.03	
47	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Мээн авам	1	05.03	
	Чылдын уелери. Хоглуг чазым. (4ш)			
48	С. Сарыг-оол. Чаагай час	1	09.03	
49	С. Пюрбю. Час келди. В. Бианкинии-биле. Ыяштарнын байырлалы	1	12.03	
50	В. Бианкинии-биле. Уш час	1	16.03	
51	Класстан дашкаар номчулга	1	19.03	
	Эштигде – хоглуг, эптигде – куштуг (3ш)			
52	И. Крылов. Куу, Рак болгаш шортан. Басня	1	23.03	
53	Л. Толстойнуу-биле. Адазы болгаш оолдары. Басня	1	02.04	
54	О. Сувакпит. Айбаангы . Басня	1	06.04	
	Ойнаксанчыг оюннарым (3ш)			
55	К.Ондар . Ойнап чору	1	09.04	
56	Матпаадыр	1	13.04	
57	Проект «Тыва оюннар»	1	16.04	
	Кижиге болуру чажындан (2ш)			
58	Е. Танованыы-биле. Хоокуй хокпештер ужун мегелепкеним	1	20.04	
59	А. Гайдарныы-биле. Тимур болгаш оон командазы	1	23.04	
	Оске чоннарнын аас чогаалы (2ш)			
60	Узбек улустун тоолу. Эн эки белек	1	27.04	

61	Татар улустун тоолу. Уш угбашкы	1	30.04	
	Чонум чаагай езу-чанчылдары (2ш)			
62	О. Саган-оолдуу-биле. Анчынын чугаазы	1	04.05	
63	Класстан дашкаар номчулга	1	07.05	
	Чылдын уелери. Чараш чайым (5ш)			
64	Э.Кечил-оол. Чечектерим.	1	11.05	
65	С. Сурун-оолдуу-биле. Диин оглу	1	14.05	
66	С. Сурун-оолдуу-биле. Элик	1	18.05	
67	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг . Чайын	1	25.05	
68	Проект. «Чайгы дыштанылга»	1	28.05	
	Ниити шагы:	68		

2-ги классты доозуп тургаш, оореникчилер дараазында чуулдерни шингээдип алган турар.

Номчулганын чанчылдары:

Бирги чартык чылда 2-3 слогтардан тургустунган нарын эвес состерни будуну-биле адап, 3-4 слогтарлыг элээн нарын хире состерни слогтарга чарбышаан, шын, медреселдиг номчуп билир; домакка состерни бот- боттарындан адырбайн, утка талазы-биле аразында тудуш холбаалыг кылдыр номчуур; номчулганыё темпизи чоорту дургедеп, таныш эвес созуглелди номчуурунун дургени минутада 35-45 хире сос.

Ийиги чартык чылда утка талазы-биле билдингир состерни болгаш домактарны шын, аянныг, медреселдиг, илдик чокка, тода дынналдыр номчуп шыдаптар; созуглелде чугула утка илередир состу ун-биле (унну бедидип азы чавызадып тургаш) ылгап билир; таныш эвес созуглелди номчуурунун дургени 1 минутада 55-60 хире сос. Медээ, айтырыг, кыйгырыг демдектерин барымдаалап, домактарнын аянын ун-биле дамчыдып билир. Аянныг номчуурунга белеткенир талазы-биле бот-онаалганы башкыдан алгаш, улуг эвес созуглелди иштинде номчуп билир.

Созуглел-биле ажил. Номчаан чуулунге хамаарыштыр айтырыгларга харыы берип, утказын чугаалап, кол бодалды илередип билир. Чогаалдыё киржикчилеринин кылып турар чуулдерин унелеп, чылдагаанын тайылбырлап шыдаптар. Созуглелди боттарынын состери-биле катаптап чугаалаары. Номда бердинген айтырыглар болгаш онаалгаларны номчаан чуулунге хамаарыштыр ажыглап билири: номчаан созуглелдин адын номнуё допчузундан тып шыдаары. Башкынын дузазы-биле кезектерге чарып каан созуглелдерге аттар тывар. Абзацтарны барымдаалап тургаш созуглелдин утказын шын тургузарынга баштайгы чаёчылдарны алыр. Шулуку аянныг номчуп, доктаадып, тоолдарны ыдып билир.

Мультимедиялыг хандырылгазы:

1. ЖК телевизор
2. Ноутбук
3. Принтер